

POSVETOVANJA

Zapis o IX. mednarodni konferenci zgodovinarjev v Linzu od 11. do 15. septembra 1973

Tema IX. linske konference Razširjanje marksizma v letih 1890-1905 je nedvomno eno ključnih vprašanj v zgodovini delavskega gibanja in vsebuje še nešteto prav bistvenih nerešenih problemov. Glavni referat je pripravil znani angleški zgodovinar-marksist Eric Hobsbawm (slovenski javnosti poznan s knjigo Obdobje revolucije, DZS, Ljubljana 1968). Čeprav je omenjena tema izredno kompleksna in težavna, je referat zajel in prikazal vse bistvene probleme. To je pisec storil s takšnih idejnih pozicij in na tako visoki znanstveni ravni, da so referat sprejeli kot celoto vsi zgodovinarji, ki se opirajo na stališča nedogmatskega ustvarjalnega marksizma. V glavnem stvarna razprava ga je v nekaj posameznih točkah dopolnila ali navrgla drugačne poglede, ki jih je Hobsbawm večino sprejel. Mislim, da letošnja konferenca, referati na njej in raven diskusije pomenijo velik znanstveni korak naprej v proučevanju zgodovine delavskega gibanja in družbene relevance marksizma; predvsem pa odpirajo nove poti za takšno proučevanje.

Težko je na kratko prikazati vse bogastvo novih misli, ki jih je prinesel referat v zgoščeni obliki, ne da bi bili kaj izpustili.

Hobsbawm je v začetku referata pojasnil, da je treba pri proučevanju razširjanja marksizma gledati marksizem v širokem pomenu, se pravi dela Marxa in Engelsa in teoretikov, ki so se imeli za njune učence. V bistvu je to v tem času identično s socialno demokracijo. Ta definicija izključuje odkrite nasprotnike socializma desno od socialističnega in delavskega gibanja ali odkrite antimarksiste v soc. del. gibanju, kot so britanski fabijevci ali anarhisti v romanskih deželah. Za omenjeni čas se je izogibati razmejevanja med pravilnim in napačnim razlaganjem Marxovih misli, ki je bilo vnešeno v marksizem pozneje, zaradi poznejšega razvoja.

Če hočemo razumeti razširjanje marksizma, kaj je dejansko prodrlo v delavsko gibanje, se ne smemo ustaviti samo pri spisih marksističnih ideologov in voditeljev, ampak se moramo soočiti s konkretnimi realitetami socialnega položaja in boja delavcev in naukov, ki so jih iz tega potegnili. Tu pogrešamo še celo vrsto raziskav, da bi lahko opredelili ves učinek marksizma v teh letih.

Po Hobsbawmu je treba razlikovati med deželami severozahodne Evrope, kjer je kapitalizem kazal nekakšno sposobnost rešiti družbene in gospodarske probleme in med deželami vzhodne Evrope, ki je bila še pretežno agrarna. Avstro-Ogrska in Italija sta bili prehodno področje med tema dvema nasprotnima tipoma. V severozahodni Evropi so bile podane družbene in gospodarske dispozicije za razvoj revizionizma. Tu, npr. v Franciji, so z marksizmom konkurirale različne predmarksistične revolucionarne ideologije, ki jih je moč izpeljati iz levega krila jakobinstva, v Angliji pa so bile množice v delavskem gibanju pod vplivom liberalno-radikalnih ideologij. V romanskih deželah je anarhosindikalizem omejeval razmah marksizma ali pa ga je usmerjal v zmerne

reformistične tokove. Glavni konkurent marksizma v Srednji in Vzhodni Evropi je bil nacionalizem. Z njimi so se marksistične stranke spoprijemale teoretično in praktično, a niso vedno žele zmage. (O tej točki se je razvila pozneje diskusija, kar bomo še pokazali).¹

Kot eno najvažnejših vprašanj pri ugotavljanju razširjanja marksizma se postavlja vprašanje, kaj se je od marksizma uveljavilo v delavskem gibanju oziroma v socialno demokratskih vrstah in v družbi sploh, ter kaj je to pomenilo. Odgovori na to vprašanje so do danes zelo različni glede na to, s kakšnega idejnega stališča skušajo zgodovinarji nanj odgovoriti. Hobsbawm je tvegala odgovor, okoli katerega se je vnela najtemeljitejša diskusija, ki je pa njegov odgovor v bistvu potrdila, in v tem vidim glavni dosežek letošnje linške konference, ki nedvomno daleč presega svoje okvire: „Čeprav veliko vodilnih socialistov osebno ni poznalo Marxa in ni čitalo veliko njegovih spisov, lahko vseeno govorimo o razširjanju marksizma v socialističnem gibanju. Marksisti so poudarjali teorijo presežene vrednosti, teorijo družbenih razredov, razrednega boja in oznanjali zgodovinsko odrešilno vlogo delavskega razreda. To je bilo delavcem lahko razumljivo. Marksizem je za razliko od drugih ideologij gradil na viziji industrijske družbe in industrijskega proletariata ter je zato prevladal nad konkurenčnimi liberalno-radikalnimi in anarhističnimi doktrinami v delavskem gibanju. Celotno anarhistično teoretiko so sprejeli v svoj teoretični besednjak marksistične termine za družbeno analizo.“

Pomembna je Hobsbawmova trditev, ki je bila tudi obče sprejeta, da se je marksizem v tem času oprijel v bistvu le industrijski proletarijat, čeprav se je marksizem v raznih romanskih deželah začel razširjati tudi med kmeti in kmečkim proletariatom. Inteligenca se je v razvitih deželah Angliji, Franciji in Nemčiji razmeroma malo opredeljevala za marksizem in še to zvečine za njegovo umerjeno reformno smer. V Rusiji in Italiji je bil v začetnem obdobju marksizem za inteligenco privlačna sila. V Rusiji je bil edina doktrina, ki je zagovarjala moderni kapitalistični gospodarski razvoj.

Hobsbawm je poudaril, da je teoretični prispevek ruskega marksizma ob prelomu stoletja neizmerno pomemben in velik. Zakaj je tako, zakaj je mogoče, da je prišel iz tako zaostale družbe, kot je bila ruska, je težko pojasniti, potrebna bo še zgodovinska raziskava. Dejstvo pa je, da je ruski impulz rešil marksizem 20. stoletja.

Ena izmed teh Hobsbawmova referata je vsekakor sporna. To je teza o treh geografskih središčih, iz katerih se je razširjal marksizem. Čeprav je v začetku teze Hobsbawm povedal, da je bil ob koncu stoletja marksizem v bistvu evropski fenomen ali fenomen v deželah z močno evropsko emigracijo – izjema je le Transkavkazija in Japonska – je nazadnje ugotovil tri enakovredne centre širjenja: 1. Srednja in Zahodna Evropa, 2. Rusija od koder se je širil v Transkavkazijo in na Balkan, in 3. ZDA od koder se je širil v pacifiški prostor in na Japonsko. V diskusiji nato tega stališča ni branil preveč odločno.

Hobsbawmov referat so dopolnili trije koreferati G. N. Golikova in B. G. Tartakovskega iz Sovjetske zveze, D. Frickeja iz Demokratične republike Nemčije in G. Haupta iz Francije. Žal o prvih dveh ni reči ničesar pohvalnega. Prinesla nista ničesar novega. Sovjetski referat je bil napisan preprosto, kot poglavje iz sovjetske srednješolske knjige o razširjanju marksizma. Zanj ni nobenih problemov: Marksizem, za vse mora biti jasno kakšen, se je uveljavljal prevladujoče v delavskem gibanju; ob prelomu stoletja je v Evropi zašel v oportunističnem in revizionizmu in medtem se je v Rusiji pojavil Lenin, ki je edini dal marksizmu znova njegovo pravo komponento revolucionarnosti, in revolucionarni center se je iz Zahodne in Srednje Evrope premaknil v Rusijo. O takšnem gledanju ni bilo seveda nobene diskusije, naj ga pač obdrži, kdor ga mora. Frickejev

referat je bil na enakem nivoju, le, da je svojo „pravilno leninistično gledanje“ še podkrepil z nekaterimi mislimi, ki so doživele zavrnitev, tako na primer teza, da je potrebno marksizem že v 90 letih ločiti na pravilen in napačen. To ločitev je zelo nerodno opredelil z odnosom na mnogo poznejšo oktobrsko revolucijo. Tudi druga njegova teza, da je bila nemška socialna demokracija zgrajena na marksističnih organizacijskih principih, je nevzdržna (kakšni so sploh marksistični organizacijski principi?).

Georges Haupt je v koreferatu navrgel precej novih misli in predlagal še dodatne nove raziskave za ugotavljanje razširjanja marksizma v delavskem gibanju oziroma marksistične zavesti med delavstvom (kot je to formuliral H. Steiner iz Avstrije). Takšne kvalitativne analize se je Haupt že lotil s svojo novo knjigo Program in resničnost, v kateri je prišel do rezultata, da so socialnodemokratske množice v 90 letih malo, zelo površno vedele o marksizmu. Delavci so se v prvi vrsti čutili pripadnike delavskega gibanja in šele nato socialdemokratske stranke.

Na'amon iz Izraela je ugotavljal, da je z analizo socialnodemokratskega časopisja, vodilnih letakov itd. težko priti do natančne podobe o marksistični zavesti, kajti tu so se precizni marksistični pojmi o presežni vrednosti, o nepremostljivem razrednem nasprotju in o revolucionarni rešitvi družbenih problemov, ki so jih delavci razumeli in sprejeli, umikali manj ostrim in tudi manj jasnim.

Hans Mommsen iz Zvezne republike Nemčije je ugotavljal troje tipov v delavskem gibanju: 1. angleško federalistično-tradeunionistični, 2. romansko sindikalistični in 3. srednjeevropski in prek njega vzhodnoevropsko socialdemokratski. V tretjem tipu je bil marksizem recepiran najprej in najpopolneje. Marksizem in socialna demokracija sta tu zrasla, ker je liberalna demokracija popolnoma kapitulirala. Socialna demokracija je živela v okvirih parlamentarnega sistema in se potegovala za uspeh na volitvah, s tem se pa še ne postavlja vprašanje reformizma in oportunitizma. Položaj se je spremenil šele na prelomu stoletja in tedaj se je pojavila v socialni demokraciji nova struja: Rosa Luxemburg in ruski boljševiki.

Peretz Merchav iz Izraela je poudaril, da se ne postavlja vprašanje, ali se je marksizem uveljavil; to da je vsekakor moč potrditi. Vprašanje je, kako globoko, s kakšno kvaliteto in intenzivnostjo se je uveljavil. Odgovor na to drugo vprašanje pa je, žal, bolj pesimističen. Tedaj – kakor danes – je prevladovala preoptimistična optika, in iz tega so sledile velike napake v strategiji delavskega gibanja (npr. teorija spontanosti pri Rosi Luxemburg ali preoptimistično ocenjevanje položaja pri avstromarksistih).

France Klopčič iz Ljubljane je polemiziral s Hobsbawmovo tezo, da so socialno demokratske stranke v Srednji in Vzhodni Evropi v veliki meri podlegale nacionalizmu. Opozoril je, da je treba biti pri uporabi pojma nacionalizem previden. Če zagovarjaš pravične zahteve svojega potlačenega naroda, ni to nič negativnega. Nacionalizem je negativen, če se ga polasti meščansko vodstvo in mu doda šovinistične in reakcionarne tendence.

V tem smislu so se oglašali tudi nekateri zgodovinarji iz Poljske, med njimi F. Tych in J. Kowalski, in iz Madžarske Jemnitz, zato je konferenca sklenila posvetiti svoje zasedanje čez dve leti temu izredno pomembnemu ter ne do kraja raziskanemu problemu II. internacionale in nacionalnega vprašanja, ki se je ponekod prepletalo z agrarnim vprašanjem.

Poleg omenjenih je še več diskutantov podalo svoje prispevke o razširjanju marksizma po posameznih državah in njegove posebnosti. Ta zapis bi preveč narasel, če bi hoteli podati vse te misli. Vsi, ki se posebno zanimajo za zgodovino, pa bodo lahko vse referate in diskusije našli v tiskani publikaciji, ki jo vsako leto pripravi linska konferenca.

Janko Prunk

MEDNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCA V NEUDOERFLU PRI WIENER NEUSTADTU OD 17. – 19. 4. 1974 OB 100 LETNICI NEUDOERFLSKEGA KONGRESA

Društvo Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung, ki priredi vsako leto konferenco v Linzu, je ob stoletnici kongresa v Neudoerflu, 5. – 6. aprila 1874, priredilo znanstveno konferenco, na kateri naj bi zgodovinarji Avstrije in nasledstvenih držav nekdanje monarhije razpravljali o pomenu tega kongresa in problematiki tedanjega delavskega gibanja. Konference se je udeležilo okrog 40 znanstvenikov iz Avstrije, ZR Nemčije, Poljske, Romunije ter dva zastopnika Jugoslavije. Čehi so poslali referate, vendar so v zadnjem hipu odpovedali prihod, prav tako ni bilo Madžarov, ki niso poslali niti referatov. Kot se je poluradno zvedelo, veljajo v teh državah in predvsem v SZ linske konference za preveč desno usmerjene, za odklon od pravega marksizma. Seveda se s tem mnenjem ne moremo strinjati, saj so linske konference postale že mednarodno znane po svoji strpnosti, odkriti izmenjavi mnenj in plodnem sodelovanju zgodovinarjev najrazličnejših usmeritev; tudi predstavniki vzhodnih držav so imeli na teh konferencah znaten delež.

Neudoerflski kongres je pri nas po krivici malo poznan, mnogo manj kot hainfeldski ali brnski, na katerem so sprejeli znani nacionalni program. Dejstvo je, da je neudoerflski kongres združil avstrijske delavce in ustanovil stranko, ki je bila prva internacionalistična, skupna organizacija delavcev v eni izmed mnogonacionalnih držav in ima zato tudi za mednarodno delavsko gibanje velik pomen. V njegovem programu je bila proklamirana pravica narodov do samoodločbe, točka programa, ki je ni vseboval noben drug program avstrijske socialne demokracije vse do zloma monarhije. Država se je hitro zavedela kako nevaren program so sprejeli delavci, in je neposredno po kongresu začela učinkovito preganjati delavske organizacije, tako da se delavsko gibanje ni moglo organizirati v skladu s sprejetim programom. Udarci so bili tako učinkoviti, da se je gibanje šele s hainfeldskim kongresom 1888/89 lahko organiziralo kot stranka. Pomen konference je visoko ocenil tudi Marx, ki je v pismu Sorgeju 4. 8. 1874 zapisal, da so v Avstriji dosegli velike uspehe v sila težavnih okoliščinah, namreč skupno delovanje nemških in slovanskih delavcev. Za takšno razumevanje si je on sam zaman prizadeval na zasedanju generalnega sveta v Londonu istega leta.

Osnovne tri referate so imeli znanstveniki iz Avstrije, in sicer je najprej E. Maerz podal pregled gospodarskega stanja, razvoj industrije v Avstriji po letu 1866, še posebej pa se je ustavil pri borznem polomu 1873 na Dunaju in krizi, ki je temu sledila. Gospodarski vzpon Avstrije se je začel neposredno po avstrijsko-pruski vojni, ki so ga še okrepila nemška investicijska vlaganja po prusko-francoski vojni. Ta razvoj je pospešil proletarizacijo rokodelcev in ostankov manufakturnih delavcev. Gospodarska konjunktura vse do srede leta 1873 je omogočila, da so delavci že dosegli nekatere